

Щодо стану національної безпеки України в інформаційній сфері

Гіда Олександр Федорович –

головний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України

Статтю присвячено аналізу проблем, що негативно позначаються на рівні національної безпеки України в інформаційному просторі та шляхам їх вирішення.

Постановка проблеми. Однією з найбільш гострих проблем сучасності, від якої на пряму залежить рівень захисту національних інтересів України, є безпека використання інформаційного простору. Тенденції останніх десятиліть переконливо свідчать про те, що в цьому середовищі все частіше спостерігається загострення протистояння між державами та спроби впливати через нього на різні сегменти суспільного життя в регіонах, котрі опинились у зоні політичних і економічних інтересів цих країн. Характерно, що така конкурентна боротьба торкається не лише політичної, соціальної і культурної сфер. Вона активно використовується в діяльності транснаціональних компаній, міжнародних організацій і співтовариств, які реалізують свої прагнення в різних точках планети.

Не залишаються осторонь використання можливостей інформаційних технологій і організовані злочинні угруповання. Вони беруться на озброєння для вдосконалення методів і способів учинення як традиційних, здебільшого, корисливих злочинів (шахрайства, вимагання, крадіжок, розповсюдження контрафактної продукції тощо), так і їх нових різновидів, притаманних людству на сучасному етапі розвитку.

Зокрема, мова йде про пропаганду суспільно небезпечних ідей, розпалювання релігійної і расової нетерпимості, відстеження конфіденційної інформації для її подальшого використання з протиправною метою тощо.

Слід наголосити, що саме наявні прогалини в розвитку і використанні інформаційного простору створили умови для формування нових викликів і загроз національній безпеці України, підкривають основи її державного суверенітету.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемні питання безпеки в інформаційному просторі вивчаються багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими та практиками. Зокрема, в роботах К. І. Белякова, В. М. Бутузова, В. Д. Гавловського, Г. В. Грачова, С. В. Горової, В. А. Ліпкана, А. В. Манойла, А. І. Марущака, І. І. Мельника, О. О. Поляруша, Г. Г. Почепцова, В. П. Шеломенцева, С. А. Чукута, О. М. Юрченка та інших висвітлюються різні погляди і рекомендації щодо удосконалення державного механізму протидії викликам в інформаційній сфері. Тим не менш, через стрімкий розвиток ця галузь залишається недостатньо вивченою і потребує додаткових теоретичних досліджень та практичних апробацій з огляду на низку нових викликів національній безпеці України.

Метою даної публікації є спроба проаналізувати наявні та потенційні загрози в інформаційному просторі держави та визначити основні шляхи щодо їх попередження і нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство важко уявити без динамічного розвитку інформаційних процесів та постійного удосконалення мережових технологій і сервісів, котрі розширюють можливості для управління і користування інформаційними потоками. У той же час, стрімка інформатизація несе не тільки позитивні зрушення і сприяє розвитку світового співтовариства. Вона також супроводжується формуванням нових глобальних викликів, які безпосередньо пов'язані з широкомасштабною комп'ютеризацією процесів обробки, збереження і поширення інформації та можливістю несанкціонованого впливу на них.

Виходячи з цього, оцінка стану національної безпеки України в інформаційному просторі має носити комплексний характер і ґрунтуватись на детальному аналізі наявних і потенційних загроз, які притаманні для різних напрямів діяльності в цій сфері.

Вочевидь, у першу чергу, варто приділити увагу проблемі формування національної системи

безпеки у зв'язку з широкою комп'ютеризацією сфери державного управління і оборони, а також автоматизацією технологічних процесів в галузях, котрі забезпечують сталий розвиток країни та її суверенітет. Активного захисту, зокрема, потребує інфраструктура, яка орієнтована на постійну роботу в інформаційних мережах і передбачає інтеграцію окремих пристроїв в єдиний функціональний комплекс. У результаті глобалізації все це формує єдину світову інформаційно-телекомунікаційну структуру з розмитими кордонами і широкими можливостями для зовнішніх втручань.

Насамперед, мова йде про об'єкти критичної інфраструктури держави, які під впливом цих процесів стають надзвичайно уразливими для всякого роду атак та інших протиправних впливів з використанням ресурсів інформаційного простору. Як наслідок, суттєво підвищуються ризики штучного створення надзвичайних ситуацій і техногенних катастроф, котрі можуть нести реальні загрози для життя і здоров'я людини.

Негативно позначається на рівні безпеки таких об'єктів достатньо широко розповсюджена практика використання інформаційно-телекомунікаційних мереж загального користування та відкритих засобів зв'язку для контролю за процесами їх функціонування. Значно підвищуються ризики несанкціонованих впливів на діяльність об'єктів критичної інфраструктури через прагнення розробників систем управління, захисту і програмного забезпечення до зменшення вартості продукту, що пропонується для впровадження на них. А це, як правило, досягається завдяки використанню в процесі його створення стандартних типових прийомів і запозичених рішень, що суттєво знижує ступінь їх захищеності від випадкових та умисних загроз.

Крім цього, поширення автоматизованих систем управління в різних галузях, зокрема на об'єктах критичної інфраструктури, з використанням продукції закордонних фірм-виробників і постачальників програмно-апаратних засобів обробки, зберігання й поширення інформації наперед створює передумови як для поглиблення технологічної та іншої залежності від іноземних держав, так і для свідомого зниження ефективності їх захисту.

Серед суттєвих факторів, що впливають на рівень безпеки національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури, також необхідно виділити недостатній рівень професійної підготовки персоналу, що обслуговує автоматизовані системи управління, зниження технологічної культури на виробництві, у тому числі на об'єктах критичної інфраструктури, прогалини в нормативно-правовому регулюванні процесів забезпечення безпеки в інформаційному просторі держави. Незважаючи на те, що в новій редакції Стратегії національної безпеки України серед шляхів забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем йдеться і про системи управління об'єктами критичної інфраструктури (пункт 4.3.8.), в чинному законодавстві зміст цього поняття досі не визначений [1].

Необхідно визнати, що в країні до сьогодні не налагоджена система своєчасного виявлення та комплексної оцінки загроз і ризиків щодо ушкодження чи руйнації об'єктів критичної інфраструктури. Не повною мірою здійснюється прогнозування наслідків впливу негативних факторів будь-якого походження: техногенного, природного, соціально-політичного чи їх комбінацій. Не дають бажаних наслідків і спроби координації зусиль державних структур і приватного сектору, котрі працюють в інформаційній сфері, для своєчасного та ефективного попередження спроб негативного зовнішнього впливу на найважливіші для життєдіяльності держави об'єкти.

Тому проблема формування ефективної державної системи захисту інформаційно-комунікаційної інфраструктури продовжує залишатись в числі провідних серед тих, що визначають рівень захищеності національного суверенітету держави, і потребує подальшого прийняття комплексних рішень з урахуванням сучасних внутрішніх і міжнародних реалій.

Не менш важливим напрямом визначення стану інформаційної безпеки країни є оцінка ефективності формування та дотримання певних стандартів застосування інформаційно-комунікаційних технологій в її медіа просторі. Це особливо важливо у зв'язку з тим, що останнім часом спостерігається інтенсивне використання кібератак як у конкурентній боротьбі, так і з протиправною метою. Крім цього, дедалі частіше вони виступають як засоби ведення інформаційної війни, спрямованої на завдання шкоди національним інтересам України.

В контексті даного питання слід зважати на те, що українське інформаційне поле формується під повсякденним масованим впливом закордонних чинників. Цьому, зокрема, сприяє слабка інтегрованість вітчизняних комунікаційних систем у глобальні світові інформаційні мережі та недостатня активність, а в деяких випадках – самовідсторонення від участі в цих процесах, національних інформаційних служб. Як наслідок, події, що відбуваються в нашій країні, здебільшого висвітлюються інформаційними агентствами інших держав, а тому часто подаються під кутом їхніх геополітичних інтересів. Як приклад можна навести результати опитування громадської думки жителів Російської Федерації щодо можливої війни з Україною. Серед тих, хто готовий “воювати з націоналістами-бандерівцями, які утискують російськомовних” багато російських юнаків і дівчат, які ніколи не були в Україні, а своє враження про Майдан і ситуацію в нашій країні склали, переглядаючи відповідним цільовим чином підготовлені теленовини та інформаційні програми, або споживаючи спеціальні пропагандистські продукти з Інтернет-ресурсів [2].

Крім цього, в силу різних суб'єктивних і об'єктивних причин, Україна ще не може ефективно протистояти інформаційним потокам із за кордону. Внаслідок цього вони перетворюю-

ються в інструменти активного втручання у політичне, економічне і соціальне життя України, дискредитації її внутрішнього і зовнішнього курсу, маніпулювання громадською думкою, що зокрема, призвело до ескалації проявів сепаратизму в південних та східних регіонах країни.

Зрозуміло, що втрата важелів впливу на ці процеси може призвести (а в багатьох випадках уже призвела) до серйозних негативних наслідків для майбутнього країни. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають проблеми організаційного, технічного і правового регулювання національної інформаційної сфери.

Їх подальше розв'язання залежить від виокремлення та оцінки низки факторів, котрі формують негативні процеси, які відбуваються в інформаційному просторі країни. В їх числі слід виділити не завжди продумане і відповідальне використання медійного простору деякими політичними силами та окремими політиками. Часто організовані ними пропагандистські кампанії, намагання очорнити опонентів, заклики до радикалізму, помсти чи реваншу сприяють штучному загостренню протистояння в суспільстві.

Не менше ускладнює інформаційну ситуацію і створює умови для громадянських конфліктів некомпетентність частини працівників державного апарату. Їхнє невміння своєчасно донести до населення необхідні відомості, дати зрозумілі і ґрунтовні роз'яснення з приводу найбільш нагальних і гострих питань життя країни породжує всілякі чутки і домисли, які активно використовуються деструктивними силами для формування громадянських конфліктів.

Свого вирішення з боку держави потребує завдання щодо спонукання і стимулювання працівників засобів масової інформації до об'єктивності і неупередженості. У зв'язку з цим одним із напрямів державної інформаційної політики має стати забезпечення механізмів протидії безперешкодному відтворенню в друкованих і електронних мас-медіа матеріалів, котрі викривляють реальні події, нагнітають напруження в суспільстві, пропагують насильство і аморальність, нехтування громадянськими принципами, зневагу до закону і всюдозволеність [3, с. 70–71].

Натомість, більш активно можливості ЗМІ повинні використовуватись державою для роз'яснення владою змісту реформ та очікуваних результатів від їх реалізації, оперативно реагувати на світові й внутрішні події, які торкаються національних інтересів. Слід також націлювати їх на нейтралізацію негативних впливів на свідомість людей, які відбуваються шляхом використання інформаційного простору різного роду деструктивними силами [4, с. 79].

До серйозних ускладнень в інформаційному просторі країни також призводить достатньо висока залежність мас-медіа від впливу олігархічних кланів, організованих злочинних угруповань та мафіозних структур. Саме завдяки їх замовленню відбувається підготовка та розповсюдження в підконтрольних ЗМІ матеріалів, які мають на меті дискредитацію чинної влади та

правоохоронної системи країни, нав'язування радикальних поглядів та способів розв'язання проблем, розпалювання недовіри і ворожнечі між різними соціальними групами тощо.

Не менш важливо звернути увагу на виваженість і громадську доцільність інформації, що поширюється в медіа-просторі країни. Непоодинокими є випадки, коли в гонитві за сенсаціями та гострими темами, національний інформаційний простір насичується вкрай негативними матеріалами. Мова йде про надмірну деталізацію при висвітленні проявів жорстокості, наслідків катастроф і тяжких злочинів, а також спроби виправдовувати кримінальну поведінку, як способу вирішення проблеми.

Все це призводить до руйнації моральних устоїв суспільства, породжує його апатію та зневіру в майбутнє, а в кінцевому підсумку завершується пошуком засобів для штучного, бодай тимчасового, виходу з реальності (найчастіше ними стають алкоголізм чи наркоманія), або проявами нестримної агресії. У зв'язку з цим, національна безпека країни в інформаційній сфері має розглядатись ще й з точки зору забезпечення психологічного здоров'я нації. Сьогодні країна стомилась від навали негативу, протистояння, вибухів, пожеж і смертей. Люди очікують добрих новин і позитивних зрушень. Тому відповідним державним структурам, які формують інформаційне поле країни, та суб'єктам, котрі безпосередньо займаються наповненням і формуванням його змісту, необхідно дотримуватись принципу стримування негативних інформаційних потоків, забезпечуючи управління новинами задля формування в суспільстві позитивних настроїв та прагнення до конструктивізму, творення і забезпечення власною безпосередньою участю змін на краще.

В процесі реалізації інформаційної політики держави необхідно вжити низку правових заходів щодо попередження надання ЗМІ неповної, викривленої чи недостовірної інформації, недопущення явних чи завуальованих спроб пропаганди насилля і нетерпимості.

Існує нагальна потреба у визначенні правових, економічних і організаційних важелів для забезпечення в діяльності ЗМІ балансу інтересів забезпечення та держави, недопущення їх монополізації, сприяння ефективному виконанню функцій об'єктивного і неупередженого інформування суспільства про події внутрішнього та міжнародного життя. Важливо забезпечити рівність усіх учасників інформаційної взаємодії та контроль за дотриманням відповідного законодавства.

Звертає на себе увагу певна несистемність вітчизняної правової політики в інформаційній сфері. Сьогодні значна кількість законодавчих актів забезпечує вирішення лише окремих тактичних завдань, але не завжди враховує стратегічні орієнтири та реальні національні умови. Продовжує існувати проблема недотримання встановлених норм практично усіма суб'єктами інформаційних відносин. Залишається вкрай низьким рівень правової культури громадян.

Тому нормативно-правове забезпечення інформаційної сфери потребує подальшого удосконалення. Зокрема, слід подолати його пасивний характер і неконкретність. Постає завдання щодо уточнення, розширення і деталізації понятійно-категоріального апарату, уникнення розмитості багатьох понять і формулювань, без чого неможливе налагодження чіткої роботи відповідних служб і установ, забезпечення їх ефективної взаємодії [5, с. 161–162].

У першу чергу, мова йде про розробку нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України, оскільки зміст чинної не враховує повною мірою сучасні світові реалії та нові інформаційні загрози, пов'язані з протистоянням західної і східної геополітичних систем та їх інтересами щодо ролі в цих процесах нашої країни.

Значну проблему для забезпечення належного рівня національної безпеки складає відсутність правового регулювання діяльності в Україні міжнародних інформаційних систем, однією з яких є мережа Інтернет. Саме це сприяє активному використанню електронних ЗМІ країнами, вороже налаштованим до нашої держави, з деструктивною метою [3, с. 67]. Майже відсутнє законодавче забезпечення практики формування національних інформаційних ресурсів і міжнародних інформаційних обмінів. Неповною мірою здійснюється правове регулювання питань інформаційної безпеки.

Необхідно також мати на увазі, що міжнародна спільнота дедалі частіше звинувачує Україну в інтелектуальному піратстві. При цьому загалом мова йде про всіх користувачів мережі Інтернет, без поділу їх на законослухняних і зловмисників. Таким чином, за межами країни створюється ілюзія тотального ігнорування українцями права інтелектуальної власності та формується громадська думка щодо необхідності вжиття проти них відчутних економічних і політичних санкцій.

Високий рівень кіберзлочинності в Україні обумовлюється декількома причинами. По-перше, не налагоджена централізована державна система протидії шкідливому програмному забезпеченню. У нас дуже мало напрацьованих і адаптованих до особливостей національного інформаційного простору форм і методів оперативного відслідковування реальних і потенційних загроз, пов'язаних з його використанням. А, головне, для цієї роботи не забезпечується спеціальна підготовка фахівців. По-друге, на території країни практично не здійснюється доступна кваліфікована технічна підтримка протидії загрозам в інформаційній сфері, якою можуть скористатись усі суб'єкти інформаційних відносин. По-третє, відсутнє попереджувальне нормативно-правове забезпечення щодо змін в інформаційних технологіях, а також національне законодавство не завжди узгоджене з міжнародними нормами, які безпосередньо стосуються користувачів мережевих систем, статусу та відповідальності кожного з цих суб'єктів.

Зазначені проблеми потребують вжиття кардинальних заходів організаційного і правового характеру для мінімізації впливів негативних

чинників на формування інформаційного простору країни. Йдеться про створення дієвої системи інформаційної безпеки, визначення суб'єктів реалізації державної політики в цій сфері та розмежування їх повноважень, здійснення цілеспрямованої роботи по розробці нового і вдосконаленню чинного законодавства.

Сьогодні державна інформаційна політика спрямована на розбудову національного інформаційного суспільства. Вона охоплює як проблеми виробництва інформаційних ресурсів, так і регулювання суспільних відносин у сфері отримання, використання, поширення та зберігання інформації. Її кінцева мета полягає в забезпеченні побудови демократичного інформаційного суспільства та інтеграції країни в світове інформаційне співтовариство. Реалізації цього завдання має сприяти створення необхідних умов і механізмів, спрямованих на розвиток й забезпечення ефективного використання інформаційних ресурсів у всіх сферах діяльності.

Процес побудови принципово нового інформаційного суспільства повинен ураховувати реалії успадкованої технологічно застарілої інформаційно-комунікаційної системи і сучасні економічні, технічні і виробничі можливості держави. Тим не менш, концептуальне вирішення цього завдання має базуватись переважно на використанні національних інформаційних ресурсів, власної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, інформаційних, телекомунікаційних і комп'ютерних технологій, виробництві та споживанні інформаційного продукту й послуг, власному науково-виробничому потенціалі інформатизації, телекомунікацій і зв'язку. Особливу увагу слід приділити реформуванню інформаційного забезпечення в системі органів державної влади та управління, вихованню у держслужбовців ставлення до інформації, як до ресурсу ефективного управління, який знаходиться поза сферою особистих інтересів і сприяє подоланню неефективності влади.

З урахуванням вимог міжнародних стандартів, необхідно вжити заходів щодо розвитку вітчизняної національної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури з метою створення єдиного внутрішнього інформаційного простору та ефективної системи надання різних інформаційних послуг користувачам, у першу чергу, населенню. Варто приділити увагу розвитку вітчизняного ринку інформаційних і телекомунікаційних систем та технологій, орієнтованих на роботу в національних комп'ютерних мережах. З урахуванням сучасних умов, потребує уточнення перелік підстав для обмеження доступу до інформації та визначення персональної відповідальності службових і посадових осіб як за розголошення конфіденційної, так і за обмеження доступу до відкритої інформації.

Стратегія розбудови інформаційного суспільства України повинна передбачати активну співпрацю в цій галузі з іншими державами. У свою чергу, це загострює проблему забезпечення національної безпеки, захисту суспільства

і громадян від загроз, пов'язаних з можливістю застосування нових інформаційних технологій для несанкціонованого доступу до національних інформаційних ресурсів, їх пошкодження, спроб викрадення, та викривлення чи втручання у зміст значимої або конфіденційної інформації тощо. У цьому зв'язку доцільно здійснити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення інтересів країни в міжнародному інформаційному обміні і безпеку національних інформаційних ресурсів та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури. Важливо також активізувати розробку сумісних з міжнародними національних стандартів інформаційного обміну і захисту інформації.

Інтеграція в світові відкриті мережі повинна, перш за все, здійснюватись з позицій захисту суверенітету національного інформаційного простору. Необхідно запровадити ефективну систему своєчасного виявлення та протидії небезпеці використання нових інформаційних технологій для створення реальних і потенційних загроз національній безпеці України.

У цьому сенсі повинна бути створена єдина, незалежна від впливу інших державних і недержавних структур, національна система інформаційної безпеки, здатна своєчасно відслідковувати зміни політичних, соціальних, економічних, науково-технічних та інших процесів у країні та за її межами, які можуть нести нові інформаційні загрози. Має бути забезпечене швидке реагування на ці зміни та розширення можливостей з метою ефективної протидії загрозам інформаційному суверенітету України.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що рівень національної безпеки України в інформаційній сфері ще не повною мірою забезпечує своєчасну та ефективну протидію викликам і загрозам, які реалізуються шляхом деструктивних впливів у вітчизняному інформаційному полі.

Тому в числі пріоритетних напрямів забезпечення надійного захисту національного інформаційного простору і телекомунікаційної інфраструктури слід виокремити наступні:

- удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційних відносин шляхом консолідації національного законодавства та його адаптації до міжнародних правових норм у цій сфері;
- забезпечення державного регулювання галузі безпеки об'єктів критичної інфраструктури та визначення механізмів контролю за ефективністю і повнотою цієї діяльності;
- вирішення проблеми залучення і стимулювання приватних структур і окремих осіб, які

здіянні у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, до своєчасного виявлення уразливості програмного забезпечення та обладнання і напрацювання ефективних механізмів і технологій для протистояння несанкціонованим впливам і атакам;

– розвиток фундаментальної і прикладної науки та зміцнення промислової і науково-технічної бази для створення й впровадження комп'ютерних програм та обладнання, стійкого до кібератак, пошуку нових технологій, матеріалів і виготовлення комплектуючих для заміни імпоротної продукції;

– консолідація зусиль органів державної влади і інститутів громадянського суспільства для забезпечення захисту державних інтересів у галузі інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року "Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України : Указ Президента України від 8 черв. 2012 р. № 389/2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.
2. Штогрін І. "Називай агресію "захистом": принципи інформаційної війни проти України" [Електронний ресурс] / Ірина Штогрін. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25293307.html>.
3. Поляруш А. А. Информационная война против Украины: причины и социально-политические технологии / А. А. Поляруш, А. М. Юрченко. – К. : Изд-во "Кий", 2011. – 200 с.
4. Поляруш А. А. Украина: эволюция "революций" / А. А. Поляруш, А. М. Юрченко. – К. : Саммит-книга, 2013. – 219 с.
5. Ліпкан В. А. Консолідація інформаційного законодавства України : [монографія] / В. А. Ліпкан, М. І. Дімчогло / [за заг. ред. В. А. Ліпкана]. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2014. – 416 с.

Стаття посвячена аналізу проблем, негативно отражающихся на уровне национальной безопасности Украины в информационном пространстве, и путях их решения.

This article analyzes the problems that negatively affect the level of Ukraine's national security in the information space, and their solutions.

Стаття надійшла до редакції журналу 12 травня 2014 року.